

6. Які види страхування започатковуються в Україні?

7. Якими нормативно-законодавчими актами забезпечується розвиток соціальної політики в Україні?

ТЕМА 3. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

3.1. Соціальні нормативи як відправна точка соціальної політики

3.2. Державні соціальні стандарти — основа нормативно-правового забезпечення соціальної політики

3.3. Базовий державний мінімальний соціальний стандарт

3.4. Принципи, цілі й завдання соціальної стандартизації

3.5. Система державних соціальних стандартів і нормативів в Україні

3.6. Основні та додаткові види державних соціальних гарантій

3.7. Правове і нормативно-методичне забезпечення соціальної політики

3.8. Міністерство соціальної політики як суб'єкт реалізації соціально-політичних завдань країни

3.1. Соціальні нормативи як відправна точка соціальної політики

Соціальні нормативи – це регламентовані соціальні показники, що виражають систему типових вимог соціальних суб'єктів до соціальних об'єктів з метою забезпечення відтворення і розвитку суспільства як цілого, та вирішення його соціальних проблем.

Соціальні нормативи пов'язані з процесами соціального управління і використовуються у розробці основ соціальної політики.

Найбільш важливі групи соціальних нормативів:

I група – нормативи, що мають «природничо-наукове» обґрунтування і є найбільш об'єктивними (норми харчування, одягу, медикаментів, витрат на комунальні послуги). Ці норми покладено в основу мінімального споживчого бюджету людини, закон про який прийнятий з липня 1991 р. Цей бюджет включає витрати на:

1 — продукти харчування;

2 — одяг, білизну, взуття;

3 — предмети санітарії, гігієни, ліки та медикаменти;

4 — меблі, посуд, культтовари та інші предмети культурно-побутового господарювання;

5 — житло та комунальні послуги;

6 — культурно-освітні заходи;

7 — побутові послуги (транспорт, зв'язок);

8 — перебування дітей у дошкільних закладах;

9 — ведення особистого підсобного господарства (в межах, що забезпечують задоволення особистих потреб).

Склад мінімального споживчого бюджету (кошика) повинен затверджуватися урядом і час від часу переглядатись з урахуванням економічного стану та стандартів споживання.

II група – це нормативні показники по визначенню рівня допомоги у разі нестандартних ситуацій (на поховання, травматизм, при втраті годувальника, нормативи допомог багатодітним сім'ям тощо). Ця група нормативів залежить від рівня розвитку економіки.

III група – це нормативи, що важко нормувати, але можна планувати:

1 — нормативи рівня здоров'я;

2 — нормативи рівня життя;

3 — нормативи тривалості життя;

4 – нормативи рівня травматизму (виробничого й побутового).

3.2. Державні соціальні стандарти – основа нормативно-правового забезпечення соціальної політики

Система нормативно-правового регулювання соціальної політики представлена різними видами нормативно-правових актів. Істотне місце серед них займають державні соціальні стандарти. В Україні система стандартизації соціальної політики знаходиться в процесі становлення.

Процес стандартизації соціальної політики базується на визначенні «соціального стандарту» і «соціальної гарантії» згідно із Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії».

Цей Закон установлює лише загальні правові основи державних соціальних стандартів і державних соціальних гарантій, які застосовуються до всіх об'єктів соціальної політики.

Основою формування системи соціальних стандартів і державних соціальних гарантій є Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», який містить концептуальні поняття і терміни у такому значенні:

➤ **державні соціальні стандарти** – встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій;

➤ **державні соціальні гарантії** – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного за забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, установлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму;

➤ **прожитковий мінімум** – величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості;

➤ **соціальні норми і нормативи** – показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами;

➤ **нормативи витрат (фінансування)** – показники поточних і капітальних витрат із бюджетів усіх рівнів на забезпечення задоволення потреб не нижчому від державних соціальних стандартів і нормативів.

Соціальні стандарти відбивають характер і рівень задоволення сукупності соціальних потреб населення.

Соціальні потреби і відповідні соціальні нормативи в Україні класифікують за рядом ознак. Зокрема:

- ◆ за характером задоволення соціальних потреб;
- ◆ за рівнем задоволення соціальних потреб;
- ◆ за рівнем розповсюдження та дії соціальних потреб.

За характером задоволення соціальних потреб соціальні нормативи поділяються:

- на нормативи споживання — розміри споживання в натуральному виразі за певний період часу (рік, місяць, день) продуктів харчування непродовольчих товарів поточного споживання та деяких видів послуг;

- нормативи забезпечення — визначена кількість наявних в особистому споживанні предметів довгострокового користування, а також забезпечення певної території мережею закладів охорони здоров'я, освіти, підприємств, установ, організацій соціально-культурного, побутового, транспортного обслуговування та житлово-комунальних послуг;

- нормативи доходу — розмір особистого доходу громадянина або сім'ї, який гарантує їм достатній рівень задоволення потреб, що обраховується на основі визначення вартісної величини набору нормативів споживання та забезпечення.

За рівнем задоволення соціальних потреб соціальні нормативи поділяються:

- на нормативи раціонального споживання — рівень, що гарантує оптимальне задоволення потреб;

- нормативи мінімального споживання — соціально прийнятний рівень споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, виходячи із фізіологічних потреб;

- статистичні нормативи — нормативи, що визначаються на основі показників фактичного споживання або забезпеченості для всього населення окремих соціально-демографічних груп.

Соціальні стандарти і нормативи приймаються і діють на різних рівнях:

- ▲ державні соціальні стандарти і нормативи формуються, встановлюються та затверджуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України за участю та погодженням з іншими сторонами соціального партнерства, діють на всій території України і є обов'язковими для всіх

державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності;

▲ регіональні соціальні стандарти і нормативи формуються і затверджуються органом державної влади певного регіону України (27 регіонів — 24 області, АР Крим, м. Київ і м. Севастополь) і діють у межах даного регіону;

▲ місцеві соціальні стандарти і нормативи формуються органами місцевого самоврядування при розробці та реалізації місцевих соціально-економічних програм і можуть передбачати додаткові соціальні гарантії за рахунок коштів місцевих бюджетів;

▲ соціальні стандарти і нормативи галузі соціальної сфери затверджуються відповідним міністерством чи відомством, діють у межах компетенції та сфери діяльності даної галузі;

▲ соціальні стандарти і нормативи підприємства затверджуються керівними органами підприємства, діють тільки в його межах.

3.3. Базовий державний соціальний стандарт

В Україні в процесі реформування соціальної сфери і розвитку системи соціальної стандартизації затвердилося поняття базовий державний соціальний стандарт (БДСС).

Згідно зі ст. 6 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» *«базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, встановлений законом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти»*.

Уведення БДСС припускає, що держава бере на себе фінансування лише мінімальних соціальних гарантій, необхідних для задоволення основних потреб людини. Задоволення ж інших соціальних потреб передбачається забезпечувати за рахунок недержавних джерел фінансування. БДСС устанавлюється на певний строк, тому що при збільшенні фінансових можливостей держави може бути збільшений і його рівень. Істотною функцією системи БДСС є те, що вона являє собою основу для розрахунку видаткової частини бюджетів усіх рівнів, а її застосування робить прозорим розрахунок бюджетних потреб.

3.4. Принципи, цілі й завдання соціальної стандартизації

В ст. 3 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» зазначено, що формування державних соціальних стандартів і нормативів здійснюється за такими принципами:

- забезпечення визначених Конституцією України соціальних прав та державних соціальних гарантій достатнього життєвого рівня для кожного;

- законодавчого встановлення найважливіших державних соціальних стандартів і нормативів;
- наукової обґрунтованості норм споживання та забезпечення;
- гласності та громадського контролю при їх визначенні та застосуванні;
- урахування вимог норм міжнародних договорів України у сфері соціального захисту та трудових відносин.

Основними цілями процесу соціальної стандартизації є

- 1) забезпечення в повному обсязі рівнодоступних і якісних соціальних послуг для різних категорій населення відповідно до досягнень науки, практичного вітчизняного і закордонного досвіду;
- 2) забезпечення взаємозв'язку систем стандартизації, сертифікації, ліцензування і контролю якості у сфері соціального обслуговування населення;
- 3) використання соціальних стандартів при формуванні бюджетів різних рівнів і аналізу щодо їх виконання.

Завдання соціальної стандартизації:

- удосконалення механізму реалізації основних конституційних прав, гарантованих громадянам;
- задоволення найважливіших потреб людини, збереження єдиного соціального простору держави на основі вирівнювання умов доступності споживання матеріальних благ і послуг у різних регіонах України;
- підвищення обґрунтованості формування бюджетів, насамперед на рівні регіонального і місцевого самоврядування;
- концентрація фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках соціальної політики;
- встановлення науково обґрунтованих вимог до обсягу і якості соціальних послуг;
- ліцензування діяльності суб'єктів, залучених у процес соціального обслуговування.

3.5. Система державних соціальних стандартів і нормативів України

Згідно із Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (ст. 7—15) система державних соціальних стандартів і нормативів в Україні включає:

- 1) державні соціальні стандарти у сфері доходів населення;
- 2) державні соціальні нормативи у сфері соціального обслуговування;
- 3) державні соціальні нормативи у сфері житлово-комунального обслуговування;
- 4) державні соціальні нормативи у сфері транспортного обслуговування та зв'язку;
- 5) державні соціальні нормативи у сфері охорони здоров'я;
- 6) державні соціальні нормативи у сфері забезпечення навчальними закладами;

7) державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами культури;

8) державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами фізичної культури та спорту;

9) державні соціальні нормативи у сфері побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування

1. Державні соціальні стандарти у сфері доходів населення встановлюються з метою визначення розмірів державних соціальних гарантій у сфері оплати праці, виплат за обов'язковим державним соціальним страхуванням, права на отримання інших видів соціальних виплат і державної соціальної допомоги та їх розмірів, а також визначення пріоритетності напрямів державної соціальної політики.

2. Державні соціальні нормативи у сфері соціального обслуговування встановлюються для визначення розмірів державних гарантій соціальної підтримки інвалідів, осіб похилого віку, дітей, які залишилися без піклування батьків, та інших осіб, які потребують соціальної підтримки.

З цією метою визначаються:

- перелік послуг, які надаються закладами соціального обслуговування і фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів і соцфондів;

- норми соціального обслуговування пенсіонерів, інвалідів та дітей, які перебувають на утриманні держави;

- норми харчування та забезпечення непродовольчими товарами у державних і комунальних закладах соціального обслуговування.

3. Державні соціальні нормативи у сфері житлово-комунального обслуговування встановлюються з метою визначення державних гарантій щодо надання житлово-комунальних послуг та розмірів плати за житло і житлово-комунальні послуги, які забезпечують реалізацію конституційного права громадянина на житло. До їх числа належать:

- гранична норма оплати послуг з утримання житла, житлово-комунальних послуг залежно від отримуваного доходу;

- соціальна норма житла та нормативи користування житлово-комунальними послугами, щодо оплати яких держава надає пільги та встановлює субсидії малозабезпеченим громадянам;

- показники якості надання житлово-комунальних послуг.

4. Державні соціальні нормативи у сфері транспортного обслуговування та зв'язку включають:

- норми забезпечення транспортом загального користування;

- показники якості транспортного обслуговування;

- норми забезпеченості населення послугами зв'язку.

5. Державні соціальні нормативи у сфері охорони здоров'я включають:

- перелік та обсяг гарантованого рівня медичної допомоги громадянам у державних і комунальних закладах охорони здоров'я;

- нормативи надання медичної допомоги, що включають обсяг діагностичних, лікувальних та профілактичних процедур;

- показники якості надання медичної допомоги;
- нормативи пільгового забезпечення окремих категорій населення лікарськими засобами та іншими спеціальними засобами;
- нормативи забезпечення стаціонарною медичною допомогою;
- нормативи забезпечення медикаментами державних і комунальних закладів охорони здоров'я;
- нормативи санаторно-курортного забезпечення;
- нормативи забезпечення харчуванням у державних і комунальних закладах охорони здоров'я.

6. Державні соціальні нормативи у сфері забезпечення навчальними закладами включають:

- перелік та обсяг послуг, що надаються державними і комунальними закладами дошкільної, загальносередньої, професійно-технічної та вищої освіти;
- нормативи граничного наповнювання класів, груп та співвідношення вихованців, учнів, студентів і педагогічних працівників у навчальних закладах;
- норми матеріального забезпечення навчальних закладів та додаткових видів соціального і матеріального забезпечення учнів.

7. Державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами культури включають:

- перелік та обсяг безоплатних послуг які надаються населенню закладами, підприємствами, організаціями та установами культури;
- показники якості надання населенню послуг закладами, підприємствами, організаціями та установами культури;
- нормативи забезпечення населення закладами, підприємствами, організаціями та установами культури.

8. Державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами фізичної культури та спорту включають:

- перелік та обсяг безоплатних послуг, які надаються населенню закладами фізичної культури, спорту, а також дитячо-юнацькими спортивними школами;
- нормативи забезпечення населення закладами фізичної культури та спорту.

9. Державних соціальних нормативів у сфері побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування включають:

- нормативи забезпечення населення побутовими послугами;
- показники якості надання побутових послуг;
- нормативи забезпечення торговельною площею та місцями у закладах громадського харчування;
- показники якості та безпеки товарів і послуг підприємств громадського харчування.

Держава гарантує забезпечення основних потреб громадян на рівні встановлених законом державних соціальних стандартів і нормативів.

3.6. Основні та додаткові види державних соціальних гарантій

Основні державні соціальні гарантії встановлюються законами з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень.

До числа основних державних соціальних гарантій включаються:

- ◆ мінімальний розмір заробітної плати;
- ◆ мінімальний розмір пенсії за віком;
- ◆ неоподатковуваний мінімум доходів громадян;
- ◆ розміри державної соціальної допомоги та інших соцвиплат.

Основні державні соціальні гарантії, які є основним джерелом існування, не можуть бути нижчими за прожитковий мінімум, установлений законом.

Законами України з метою надання соціальної підтримки населенню України в цілому та окремим категоріям громадян встановлюються інші державні соціальні гарантії, додаткові державні гарантії щодо:

- рівня життя населення, що постраждало внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС;
- рівнів оплати праці працівників різної кваліфікації в установах та організаціях, які фінансуються з бюджетів усіх рівнів;
- стипендій учням професійно-технічних та студентам вищих державних навчальних закладів;
- індексації доходів населення з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян та купівельної спроможності їх грошових доходів в умовах зростання цін.

Порядок визначення та застосування державних соціальних гарантій у реалізації державної соціально-економічної політики базується на законодавчій основі. Проте виключно законами України визначаються:

- ▲ мінімальний розмір заробітної плати;
- ▲ мінімальний розмір пенсії за віком;
- ▲ неоподатковуваний мінімум доходів громадян;
- ▲ величина порогу індексації грошових доходів громадян;
- ▲ пільги щодо оплати житлово-комунальних, транспортних послуг і послуг зв'язку та критерії їх надання.

Державні соціальні гарантії є обов'язковими для всіх державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності.

Органи місцевого самоврядування при розробці та реалізації місцевих соціально-економічних програм можуть передбачати додаткові соціальні гарантії за рахунок коштів місцевих бюджетів.

3.7. Правове і нормативно-методичне забезпечення соціальної політики

Система управління соціально-політичними процесами в Україні має досить різноманітну правову основу і ґрунтується на основних положеннях Конституції України, Кодексу законів про працю та законів, прийнятих

Верховною Радою. Першочергове значення мають наступні закони і нормативні акти, що регулюють соціальні відносини: Закони України «Про межу малозабезпеченості», «Про мінімальний споживчий бюджет», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про оплату праці», «Про зайнятість населення», «Про освіту», «Про пенсійне забезпечення», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про охорону здоров'я», «Про колективні договори і угоди», «Про підвищення соціальних гарантій для трудящих» та Конвенції МОП. Правовою та нормативною базою служать також постанови уряду, укази Президента, положення та інструкції з питань соціальної політики.

Правове забезпечення системи управління соціально-політичними процесами направлене:

- на регулювання соціальних і трудових відносин, що складаються між роботодавцями та найманими працівниками;
- захист прав та інтересів працівників, що виходять із трудових відносин;
- дотримання, виконання та використання норм чинного законодавства у сфері праці, її охорони, пенсійного та соціального забезпечення;
- підготовку пропозицій щодо зміни діючих або відміни застарілих, що фактично втратили чинність нормативних актів з питань соціальної політики.

Здійснення правового забезпечення соціально-політичних проблем в організації покладається на її керівника та інших посадових осіб також на керівника системи управління персоналом та її працівників з питань, що входять до їх компетенції. Крім правової бази, управління соціально-політичними процесами здійснюється на матеріалах нормативно-методичного характеру.

Нормативно-методичне забезпечення системи управління соціально-політичними процесами — це сукупність документів організаційного, організаційно-методичного, організаційно-розпорядчого, технічного, нормативного, техніко-економічного та економічного характеру, які встановлюють норми, правила, вимоги, характеристики, методи, що використовуються при вирішенні завдань щодо соціального управління, соціального захисту і затверджені в установленому порядку компетентними відповідними органами.

Нормативно-методичне забезпечення створює умови для ефективного процесу підготовки, прийняття та реалізації рішень з питань соціального управління. Відповідальність за забезпечення нормативно-методичними документами несуть відповідні органи державного рівня з питань реалізації соціальної політики.

Нормативно-методичні документи можуть бути такі: нормативно-довідкові; організаційного, організаційно-розпорядчого та організаційно-

методичного характеру; технічного, техніко-економічного та економічного характеру. Сюди входять:

- комплексні цільові програми;
- положення з формування регіональних соціальних програм;
- програм профорієнтаційної роботи;
- положення про врегулювання трудових взаємовідносин;
- положення про оплату, охорону та стимулювання праці;
- положення про надання допомоги, пільг, соціальних послуг окремим категоріям населення;
- інструкції про визначення розмірів тих чи інших платежів, субсидій, пільг окремим категоріям населення.

Розробку цих документів здійснюють працівники відповідних ланок системи управління соціально-політичними процесами.

3.8. Міністерство соціальної політики як суб'єкт реалізації соціально-політичних завдань країни

Центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення єдиної державної політики у сфері соціальних питань і соціального захисту є Міністерство соціальної політики України, а також відділи праці й соціальних питань обласних і районних Рад народних депутатів.

Основними завданнями Міністерства соціальної політики є:

- 1) розробка політики в соціально-трудої сфері;
- 2) координація всієї роботи соціально-трудої сфери країни;
- 3) розробка основних напрямів соціальної політики уряду;
- 4) формування нормативно-правової бази регулювання соціально-трудої відносин;
- 5) участь у підписанні Генеральної та галузевої угод;
- 6) регулювання ринку праці та зайнятості населення.

Основні сфери діяльності Міністерства соціальної політики наведені в табл.3.1.

Таблиця 3.1

Основні сфери діяльності Міністерства соціальної політики

Сфера діяльності	Напрямки діяльності
1	2
Оплата й мотивація праці працівників у виробничих галузях та в бюджетній сфері	Вивчення перспективних і міжгалузевих проблем оплати праці в різних виробничих галузях; підготовка пропозицій про мінімальний рівень оплати праці; встановлення тарифних ставок та посадових окладів для працівників бюджетної сфери
Рівень життя і соціальний захист населення	Проведення моніторингу рівня життя, доходів, умов і охорони праці, аналіз структури й динаміки доходів, розробка мінімальних споживчих бюджетів та соціальних пільг, компенсацій; вивчення загальних питань пенсійного забезпечення

1	2
<p>Організація праці</p> <p>Підготовка і перепідготовка кадрів</p> <p>Охорона та умови праці</p> <p>Соціальне страхування</p>	<p>Розробка форм і методів організації та нормування праці, тарифікація праці</p> <p>Розробка видів і методів підготовки і перепідготовки кадрів для ринкової економіки, прогнозування ринку професій та профорієнтації населення, розробка міжрегіональних і міжгалузевих програм у цій сфері</p> <p>Розробка та узгодження норм і правил охорони та умов праці</p> <p>Розробка методичного й нормативного забезпечення соціального страхування, розвиток страхування від нещадних випадків, професійних захворювань, планування пільгових пенсій</p>
<p>Трудові відносини й соціальне партнерство</p>	<p>Розробка порядку укладання Генеральних галузевих угод, організація соціального партнерства, вирішення трудових конфліктів; розробка нормативно-методичних документів з питань трудових відносин і соціального партнерства</p>
<p>Правове регулювання праці і соціальних питань</p>	<p>Підготовка та експертиза проектів нормативних актів, систематизація і аналіз трудового законодавства</p>
<p>Міжнародне співробітництво</p>	<p>Розробка пропозицій з питань двостороннього співробітництва, координація робіт з МОП, вивчення проектів зарубіжної технічної допомоги</p>

Підвідомчими організаціями Міністерства соціальної політики є Державна служба зайнятості, Національна академія праці, Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення в м. Києві, Науково-дослідний інститут соціально-трудова відносин в м. Луганську, Центральне бюро нормативів з питань праці, Інститут підготовки та підвищення кваліфікації кадрів та ін.

Література [1, 3, 4, 8, 10, 18, 25, 27]

Питання для самоперевірки:

1. У чому полягає сутність соціальних нормативів?
2. Які існують види державних соціальних стандартів?
3. Чим викликане існування базового державного мінімального соціального стандарту?
4. Яке завдання соціальної стандартизації?
5. Яка структура системи державних соціальних стандартів і нормативів в Україні
6. Які основні функції Міністерства соціальної політики?